

MŰHELY

Pomogáts Béla

Útkeresés és útvesztés a háború után

Post war search for ways and loosing them

Following the coup of 23 August 1944 – almost within hours - the Romanian army joined the Soviet Army invading the country and together with them participated in the military actions against Hungary. The new leaders in Bucharest accepted to hand over power of the eastern Romanian territories to the Soviet Union well aware to the fact that they would be able to seize the entire Transylvania. The Romanian government thus had a complete historical victory: repeating the achievements after World War I. they finished World War II. again with the victors; though with heavy losses could reconstruct Great Romania created mafter WWI.

Történelmi változások

Az erdélyi magyarság történelmi sorsának újabb fordulatára a világháború harmadik esztendejében, a keleti fronton harcoló német és a vele szövetséges hadseregek súlyos vereségei után számítani lehetett. Nichifor Crainic, a jobboldali *Gîndire* című folyóirat szerkesztője, majd az Antonescu-kormány propagandaminisztere, akinek korábban a magyar írókkal is kollégális kapcsolata volt, majd a háború után, mint vezető szélsőjobboldali politikus két évtizedet töltött börtönben, 1991-ben közreadott emlékirataiban utólag is lelkenedző szavakkal beszélt a német birodalom háborús elszántságáról és arról, hogy Hitler milyen elismerő szavakkal szölt a román hadsereg helytállásáról.¹

A bukaresti kormány (hasonlóan a budapesti kormányokhoz) arra törekedett, hogy a nyugati hatalmaktól kérjen fegyverszünetet, tekintettel arra a főként Churchill angol miniszterelnök által szorgalmazott elképzelésre, amely az angol-amerikai haderő balkáni előnyomulását tervezte, már csak annak érdekében is, hogy megelőzzék a szovjet hadsereget az egész kelet- és közép-európai térség megszállásában. Ez a máskülönbén ígértes terv azonban a szovjet kormány határozott ellenállása és az amerikaiak engedékenysége miatt hamarosan lekerült a napirendről, és 1944 tavaszára már nyilvánvalóvá vált, hogy Közép-Európa szovjet megszállás alá kerül. Ebben az időben alakították ki a Romániának felkínált fegyverszünet fel-

tételeit. Ezek a következők voltak: „1. Romániának meg kell szakítania mindennemű kapcsolatot a németekkel, és a közös hadműveleti eseményekben a román csapatoknak a szövetségesek oldalán kell részt venniük. 2. Románia köteles visszaállítani az 1940-es egyezményben meghatározott román-szovjet határt. 3. A szovjet kormány igazságtalannak tekinti a bécsi diktátum határozatait, és kész a románokkal együtt hadjáratot folytatni a magyarok és a németek ellen, hogy egész Erdély vagy Erdély nagy része visszakerüljön Romániához.”²

Az események rohamos gyorsasággal követték egymást: a szovjet hadsereg 1944 augusztusában áttörte a román frontot és megindította támadását Bukarest irányába, Mihály király katonai és politikai tanácsadói sürgetésére úgy határozott, hogy eltávolítja Antonescut a hatalomból, és a moszkvai feltételek alapján fegyverszünetet köt a Szovjetunióval. Antonescu viszont rosszul mérve fel a tábournoki kar és a hadsereg lehetséges reakcióit, nem hitte el, hogy a fiatal uralkodó könnyűszerrel maga mellé állíthatja a katonai erőt. Mindez elvezetett az augusztus 23-i államcsínyhez, ennek során a királyt támogató katonák őrizetbe vették az addig vitathatatlan tekintélyt és hatalmat élvező marsallt, Sanatescu tábournok vezetésével új kormány alakult, amely azonnal fegyverszüneti kérelemmel fordult a szovjet kormányhoz és a nyugati szövetségesekhez. A román haderő, mondhatni, néhány óra leforgása alatt átállt a beözönlő szovjet hadsereghez, és azzal együtt vett részt a magyarországi hadi cselekményekben. Az új bukaresti hatalom elfogadta a keleti román területek feladását, ugyanakkor tudta, hogy Erdély egészét hamarosan visszazerezheti. Igaz, még így sem jött létre felhőtlen viszony a szovjet vezetés és a román hadsereg, illetve közigazgatás között; a szovjet katonák nem bántak sokkal kíméletesebben új szövetségesükkel, mint ellenségeikkel. A bukaresti kormányzat azonban mindenképpen történelmi sikert könyvelhetett el: akárcsak az első világháború végeztével, a második után is a győztesek között érezhette magát, és veszteségekkel ugyan, de helyreállíthatta az első világháború után létrehozott Nagy-Romániát.

A király körül gyülekező politikusok és tábournokok a korábbi szövetséges ellen fordították a román hadsereget, hatalmukat mindazonáltal nem tudták megtartani, már a fordulatot követő első kormányban jelen volt a kommunista párt képviselője, és Mihály király alig néhány hónappal az átállás után (1945. március 6-án) arra kényszerült, hogy Petru Groza vezetésével olyan kormányt nevezzen ki, amely bírja a szovjet vezetők bizalmát. Az 1946 novemberében rendezett választásokon elképesztő csalások következtében (sok körzetben egyszerűen ellopták a szavazatgyűjtő urnákat, és másikat bontottak fel helyette) a baloldali pártok szövetsége 347, a Iuliu Maniu körül tömörülő nemzeti parasztpártiak 33, a liberálisok pedig mindössze 3

mandátumot szereztek, megtörtént a kommunista hatalomátvétel, rövidesen Mihály királynak is távoznia kellett az országból, a polgári pártok, majd a szociáldemokraták vezetőit (köztük Maniut) börtönbe zárták, és Románia a szovjet típusú kommunista párt uralma alá került. Mindez a többi kelet-közép-európai ország sorsához volt hasonló; Romániában is kivégezték, bebörtönözték vagy kiszorították a hatalomból a nem-kommunista politikusokat, sőt azokat a kommunista vezetőket, például Lucretiu Pătrăscanut, Ana Paukert és a magyar származású Vasile Lucát is, akik útjában álltak az ország „szovjetizálásának”, vagy csupán feltételezték róluk ezt.³ A hatalom végül a rendkívül egyszerű gondolkodású Gheorghe Gheorghiu-Dej kezébe került, aki csak nagyon óvatosan próbált lazítani azokon a kötelékeken, amelyek Bukarestet Moszkvához fűzték. Mindez természetesen meghatározta az erdélyi magyarság helyzetét, amely maga is hamarosan történelmének mélypontjára került, és jöllehet a mögöttünk álló két évtizedben számottevő eredményeket ért el, a gyorsan bekövetkező diktatórikus korszakban elszenvedett veszteségeit azóta sem tudta teljesen pótolni.

A szovjet hadsereg és a mellette fellépő nagylétszámú (nagyjából kétszázezer főre tehető) román katonai erő néhány hónap leforgása alatt megszállta a magyar államhoz 1940-ben visszacsatolt észak-erdélyi és székelyföldi területet. A magyar hadvezetésnek szeptember elején volt még egy kétségbeesett kísérlete arra, hogy a Kárpátokig előrenyomulva próbálja feltartóztatni a hatalmas túlerőt, ez a próbálkozás azonban igen gyorsan kudarcba fulladt, és a Tordáig, valamint Temesvárig előnyomuló magyar haderőt (a 2. és a 3. hadsereg csapatait) néhány hét alatt felmorzsolták a szovjet páncélosok. Kolozsvárt, az erdélyi magyar közélet néhány vezető személyiségének, mindenekelőtt gróf Teleki Bélának a közbenjárására, elhagyták a honvédség alakulatai, Erdély fővárosa így sértetlenül került a bevonuló szovjet és román hadsereg kezére. Ez a haderő már szeptember elején megszállta Székelyföldet, és a hónap végére Battonyánál, majd Makónál behatolt a trianoni ország területére. A szovjet alárendeltségben harcoló román alakulatok szerepet kaptak a Magyarország, Csehszlovákia és Németország területén folyó háborús cselekményekben is; a szovjet katonasághoz hasonlóan számos helyen követte el erőszakos cselekményeket a polgári lakossággal szemben, és a megszerzett hadizsákmányból is kivették részüket. Mindez a legkevésbé sem szolgálta a magyar és a román nép megbékélésének azt az ügyét, amelyet máskülönben a hivatalos román politikai vezetés, mindenekelőtt Petru Groza miniszterelnök szorgalmazott.

Az erdélyi területekre bevonuló szovjet és román csapatok mögött irreguláris román fegyveres erők, az úgynevezett „Maniu-gárdák” jelentek meg, ezek több székelyföldi és partiumi községben terrorizálták a magyar lakosságot, Szárarajtán fejszével végeztek ki magyarokat, a Kolozs me-

gyei Egeresen és az Arad megyei Gyantán tömegesen gyilkolták a polgári lakosságot (ez utóbbi tömeggyilkosságot örökítette meg Köteles Pál 1989-ben megjelent *Hotel Kárpátia* című regénye). A bevonuló román közigazgatás maga is több helyen terrorizálta a magyar és a német lakosságot, sokezer magyart hurcoltak el koncentrációs táborokba, az egyik ilyen hírhedt tábor a Brassó megyei Földváron működött, és a szovjet hadsereg is sokezer magyar és német civil személyt hurcolt el a Kárpátokon túl berendezett gyűjtőtáborokba. Ennek a kegyetlenségnek vált áldozatává az igen tehetséges fiatal társadalomtudós, Mikecs László, akinek emlékét Jékely Zoltán szép verse, az *Álom-rekviem* örökítette meg: „ők csak mentek, ajkukon mosolygás, / szemükben tán sírás előtti sajnág; / s én akkor ott lerogytam s térdenállva / kiáltám: ne menjetek a halálba! / De távolodtak, s mind mélyebbre szálltak, / csak foltok voltak már, testetlen árnyak, / bakancsuk a kövön fel-felekhózzott, / karjuk megnyúlt s ijesztőn rángatózott, / hogy közülünk néhányan felzokogtak, / mert tudható volt, hogy ők már halottak.” A háború utolsó hónapjaiban az erdélyi magyarság nagyobb vérvesztéseget szenvedett el, mint a korábbi háborús esztendőik során, az erdélyi német (szász) lakosság, amelynek katonakorú férfiai, de asszonyokat is a Szovjetunió belső területére hurcolták kényszermunkára, a későbbiekben sem tudta pótolni ezeket a veszteségeket.

Az Erdélyben élő magyarság, de maga Magyarország is teljesen kiszolgáltatottá vált a háború végét követő események előtt. Az 1944 augusztusában Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény még hagyott némi kiskaput az új magyar külpolitika törekvései előtt, midőn „Erdély egy részének” Romániához való visszacsatolását helyezte kilátásba. A budapesti miniszterelnökségen és a külügyminisztériumban készültek is tervek arra, hogy miként lehetne legalább egy keveset (például Nagyváradot, Szatmárnémetit, Zilahot) megőrizni az 1940-ben visszakapott területtől, és hogyan lehetne garanciákat szerezni arra vonatkozóan, hogy Székelyföld önkormányzatát a békeszerződés lehetővé tegye. Ezek az elképzelések mindazonáltal eleve megbuktak azon, hogy a moszkvai kormányzat számára a dél-kelet-európai térségben fontos stratégiai helyet elfoglaló Románia, amelyet a szovjet kormány különben is kárpótolni szándékozott az elveszített keleti területért, és ahol már 1945 tavaszán egyértelműen szovjetbarát kommunista kormány alakult, jóval fontosabb partnert jelentett, mint az a Magyarország, amely az 1945-ös választásokon nagy többséggel egy polgári kormány mellett nyilvánította ki akaratát. A nyugati hatalmak pedig – amelyek a háború folyamán, jöllehet a „második bécsi döntést”, mint a velük háborúban álló német és olasz kormány határozatát elutasították – eredetileg hajlottak volna arra, hogy Magyarország javára kisebb mértékben módosítsák a trianoni határokat. Végül azonban mégsem kívántak

a Szovjetunióval meddő határvitákba bonyolódni, különösen egy olyan területen, amelyet már korábban a moszkvai kormány befolyási övezetének ismertek el. Mindennek következtében az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés helyreállította a „második bécsi döntés” előtt érvényes magyar-román határvonalat.⁴ Románia 1948. február 4-én szövetségi szerződést írt alá a Szovjetunióval, ezt követték a magyar-szovjet, a bolgár-szovjet és a többi kelet-közép-európai együttműködési szerződés, majd még ebben az esztendőben befejeződött a régió „szovjetizálása”. Mindez teljes mértékben eldöntötte Erdély hovatarozásának ügyét, illetve az erdélyi magyarság közjogi és politikai helyzetét.

Az erdélyi magyarság történelmének egyik legsúlyosabb helyzetébe került a román impérium helyreállítása után. Már esett szó arról, hogy a harcoló szovjet és román csapatok mögött a Székelyföldre és Észak-Erdélybe bevonuló román irreguláris alakulatok tömeges gyilkosságokat követtek el a magyar lakosság rovására. Emiatt, mindenekelőtt a hátszág nyugalmanak fenntartása érdekében a szovjet katonai parancsnokság ki-parancsolta ezekből a körzetekből a román hadsereget, valamint az ott berendezkedő román közigazgatást, és a baloldali pártok (mindenekelőtt a kommunisták) helyi képviselőiből vegyes (román-magyar) közigazgatást állított fel, ilyen módon kapott szerepet például Kolozsvár vezetésében a román Teodor Vescan mellett Balogh Edgár. A vegyes közigazgatás jól működött, és voltak kezdeményezések (mindenekelőtt kommunista részről) arra is, hogy Észak-Erdély valamiféle önálló „szovjet-köztársasági” státust érjen el, ennek ellenére a Groza-kormány hivatalbalépése után a moszkvai vezetés a teljes erdélyi területen helyreállította a román közigazgatást. Bukarest ekkor még az erdélyi magyarság megbékítésére törekedett, ennek a – főként Petru Groza által szorgalmazott – pacifikálási folyamatnak volt a következménye az, hogy Kolozsváron a román egyetem helyreállítása mellett fennmaradhatott az eredetileg a szovjet megszálló parancsnokság által engedélyezett önálló magyar egyetem, több magyar főiskolai intézmény is létrejöhett, nagyrészt megmaradt a magyar iskolahálózat, mi több, a csángók által lakott falvakban is létrejöttek magyar általános iskolák. A későbbi fejlemények mindazonáltal arra vallottak, hogy mindez csupán a bukaresti kormányzat taktikai manővere volt: a béketárgyalásokon ez a kormányzat mint demokratikus rendszer kívánt megjelenni, amely messze-menően kielégíti a kisebbségi népcsoportok jogos kívánságait. És mint-hogy a román kormány álláspontját teljes mértékben támogatta a szovjet politika, Magyarországnak sem a néhány határmenti magyar város megtartására, sem a székelyföldi autonómia létrehozására, de még csak egy (az első világháború után kötött megállapodáshoz hasonló) kisebbségvédelmi egyezmény megkötésére sem volt lehetősége.

Az erdélyi magyarság ebben az időben – a kedvezőtlen történelmi fordulat ellenére is – igen komoly tényezőt jelentett: az ismét Romániának juttatott terület lakosságának közel 26 százalékát adta, és a jelentékenyebb városok nagy részében, így Kolozsváron, Nagyváradon, Aradon, Szatmárnémetiben, Marosvásárhelyen és a többi székely városban határozott többséget alkotott.⁵ (Mindezt annak ellenére, hogy a bukaresti kormány nagyjából kétszáz ezer magyartól megtagadta a román állampolgárságot, és a háború végén ugyancsak közel kétszáz ezer magyar menekült Magyarországra.) Lássuk tehát azt a statisztikát, amely (ezer főben) Erdély népességének etnikai megoszlását mutatja az 1948 és 1977 közötti népszámlálásokon:⁶

Népesség	1948	1956	1966	1977		
	anya-nyelv szerint	anya-nyelv szerint	nemzetiség szerint	anya-nyelv szerint	nemzetiség szerint	nemzetiség és anyanyelv szerint
Szám szerint (ezer fő)						
Román	3572	4081	4052	4570	4559	5321
Magyar	1482	1616	1559	1626	1597	1651
Német	332	373	368	374	372	323
Zsidó/jiddis	30	10	44	1	14	8
Cigány	--	38	78	32	49	44
Egyéb	165	114	131	117	129	153*
Összesen	5761	6232	6232	6720	6720	7500
Százalék szerint						
Román	65,1	65,5	65,0	68,0	67,9	70,9
Magyar	25,7	25,9	25,0	24,2	23,8	22,0
Német	5,8	6,0	5,9	5,6	5,5	4,3
Zsidó/jiddis	0,5	0,2	0,7	x	0,2	0,1
Cigány	--	0,6	1,3	0,5	0,7	0,6
Egyéb	2,9	1,8	2,1	1,7	1,9	2,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Ebből 34 059 „eltérő anyanyelvű és nemzetiségű”

A most idézett kötetben a romániai magyarság demográfiai helyzetét bemutató Sebők László egy másik táblázata arról ad képet, hogy a hivatalos állami statisztikához viszonyítva – ennek adatait kiegészítve – milyen adatok összegezhettek az egyházi anyakönyvek és más becslések figyelembevételével.⁷ Ezek szerint a romániai magyarok száma – a népszámlálások, illetve más számítások szerint a következő:

A romániai magyarok száma – a népszámlálások, illetve számításaink szerint
(ezer főben)

	1956		1966		1977			1985	
	C	B	C	B	C(A+N)	C(N)	B	B	V
Mai Erdély	1616	1616	1626	1735	1651	1686	1910	1970	2100**
Moldvai csángók	17	60*	8	60	6		50	50	60
Bukarest	15	70	11	70	8	21	70	70	50***
Egyéb Regát	6	40	7	40	6		50	60	
Románia összesen	1654	1786	1652	1905	1671	1707	2080	2150	2210

C = Népszámlálás

B = Becsléseink

V = Becslés az egyházi adatok alapján

(A+N) Anyanyelv és nemzetiség szerint

(N) Nemzetiség szerint

* Az egykori Magyar Népi Szövetség nyilvántartása alapján

** A nem római katolikus regáti magyarokkal együtt

*** Csak a bukaresti római katolikus püspökség magyarjai

A magyarság az 1945 tavaszi romániai politikai fordulat után nagyjából létszámarányának megfelelően vagy némiképp afölött kapott szerepet a politikai és kulturális életben. Ennek mindenekelőtt az volt a magyarázata, hogy a romániai kommunista mozgalomban viszonylag kevés román nemzetiségű vett részt, ehhez képest magasabb volt a magyarok (a magyar zsidók) és az ukránok képvisellete, a kommunista párt számos vezetője, így Luka László pénzügyminiszter és miniszterelnök-helyettes is magyar nemzetiségű, illetve származású volt. Emiatt különben a román pártfunkcionáriusok szüntelenül panaszokkal léptek fel, és az ötvenes évek elejére a magyarság képviselői fokozatosan kiszorultak a vezető állami és párttisztviselésekből. És miután 1952-ben a korábbi magyar vezetőket, valamint azokat, akik moszkvai emigrációjukból tértek haza, kizárták a pártból és többnyire sokévi börtönbüntetésre ítélték, nyilvánvalóvá lett, hogy a bukaresti vezetés a hagyományos nagyromán nacionalizmus előtt nyitott utat, és a többnemzetiségű romániai társadalom „romanizálására” törekszik.

Az erdélyi magyarságnak közvetlenül a háború után igen jelentékeny intézményrendszert sikerült kiépíteni, így Bolyai Tudományegyetem elnevezéssel fennmaradt a kolozsvári magyar egyetem, 184 (többnyire egyházi kézben lévő) magyar középiskola, igen sok elemi iskola és óvoda működött.

1945. február 6-án a bukaresti kormányzat közre adta az úgynevezett *Nemzetiségi Statutumot*, amely kimondta valamennyi román állampolgár jogegyenlőségét, és ezen túl bizonyos kollektív jogokat is kilátásba helyezett, mindenekelőtt az anyanyelvhasználat területén: azokban a körzetekben, amelyben a lakosság 30 százaléka valamilyen kisebbségi nyelvet beszél, a szabad nyelvhasználat jogát kívánta érvényesíteni. Az 1945. augusztus 6-án meghozott újabb törvény részletesebben meghatározta a *Nemzetiségi Statutum* következményeit: megtiltotta az etnikai, nyelvi és felekezeti közösségek hátrányos megkülönböztetését, rendelkezett az anyanyelvhasználat jogáról a magán- és közéletben, az állami hivatalok kötelezettségeiről, továbbá a kisebbségi oktatási intézmények jogegyenlőségéről. A nemzetiségi politikában tapasztalt „nyitás” következménye volt a Magyar Népi Szövetség megalakulása is, ez a szervezet lett volna hivatva arra, hogy a romániai magyarság egységes politikai és kulturális képvisellete legyen, távlatos feladatait azonban a bukaresti politikában bekövetkezett változások miatt valójában nem volt képes elvégezni.⁸

A Magyar Népi Szövetség (MNSZ) 1944. október 16-án alakult meg Brassóban, a korábbi Romániai Magyar Dolgozók Szövetségének utódaként, és hamarosan integrálta az észak-erdélyi baloldali szervezeteket. Elnökének az erdélyi magyar munkásmozgalom neves személyiségét, a Székelyföldről származó (különben Márton Áron püspök unokatestvéreként született) Kurkó Gyárfást választotta meg. Első kongresszusát 1945 májusában Kolozsváron tartotta, ezen megjelent Petru Groza miniszterelnök és Luka László, az Országos Demokratikus Arcvonal főtitkára is. Még a kongresszus előkészítése előtt 1945. március 12-én memorandumot intézett a bukaresti kormányhoz, ebben jelölve meg az erdélyi magyarság legfontosabb követeléseit. „A Magyar Népi Szövetség céljainál és szervezetének nemzeti jellegénél fogva elsősorban arra hivatott, hogy a magyar nép egyenjogúságáért és sajátos kultúrájához való biztosságáért küzdjön. Így természetesen, a kormányváltással beállított új politikai helyzetben is, mindenekelőtt az erdélyi magyar tömegek nemzeti és kulturális kérdéseire összpontosítja figyelmét. Ebből a szempontból főbb gondja az, hogy az új kormány nemzetiségi politikája alkalmas legyen a nemzeti egyenlőség és a népek közötti béke megteremtésére. Ennek egyik előfeltétele az, hogy a kormány szoros kapcsolatot tartson fenn a magyar nép tömegmozgalmaival, s így állandóan tájékozódva legyen a magyar nép nemzeti és kulturális helyzetéről, panaszairól és kívánságairól.”⁹

A memorandum ezt követve foglalja össze a romániai magyarság kívánságait, így a többi között a magyarság képviselét a bukaresti kormányban, közigazgatási hivatali Kolozsvár székhellyel, az észak-erdélyi területen demokratikusan megválasztott önkormányzatok fenntartását, a

magyar nyelv hivatalos jellegének elismerését, a munkaszolgálatos táborok feloszlását, a Maniu-gárdisták által okozott károk jóvátételét, a háborús események következtében külföldre távozott magyarok szabad hazatérését, a szabad nyelvhasználatot „az elemi iskolától az egyetemig bezárólag”, önálló főiskolai központot Kolozsváron és Marosvásárhelyen, a magyar egyházak állami támogatását, a kolozsvári magyar Nemzeti Színház fennmaradását, a magyar „közoktatási és kultúr-kérdések intézésére külön magyar kultúr tanács” felállítását, az erdélyi magyarok szabad munkavállalásának és megélhetésének biztosítását, a földreformtörvény végrehajtásának „demokratikus ellenőrzését”, a magyar nemzeti színek és a magyar *Himnusz* szabad használatát és így tovább. Voltak a listán mai szemmel olvasva egészen különös kívánságok is, például a következő: „Kívánjuk mindazon észak-erdélyi iskolás gyermekek azonnali szabadon bocsátását, akiket Dél-Erdélyben nyári vakációjuk alkalmával internáltak.” A történelem furcsa játéka, hogy a beterjesztett követelések közül valószínűleg csak ez a legutolsó valósult meg maradéktalanul.

A Magyar Népi Szövetség kolozsvári első kongresszusa lényegében e fenti követeléseket ismételte meg *Ezt kívánjuk, ehhez ragaszkodunk* című dokumentumában. A kongresszusnak ez a határozata a következőkben jelölte meg az erdélyi magyarság jogos követeléseit:

A román és a magyar nép közötti minél szorosabb baráti együttműködés érdekében a Romániai Magyar Népi Szövetség az itt élő magyarság országos kérdései közül a következő kérdések demokratikus szellemű rendelkezését tartja a legsürgősebbnek:

- a) az állampolgárság rendezése, különös tekintettel a sajátos viszonyokra;
- b) a nem fasiszta eltávozottak visszatérésének rendezése;
- c) az anyanyelv használatának tiszteletben tartása;
- d) az észak-erdélyi demokratikus közalkalmazottak besorolása;
- e) a dél-erdélyi területeken élő magyarság bekapcsolása a közigazgatásba;
- f) a magyar anyanyelvű közoktatás biztosítása;
- g) a kolozsvári magyar egyetemi oktatás állami biztosítása;
- h) a székelyföldi népfelleg áttelepítésének megnyugató megoldása;
- i) a földosztás ellenőrzése a nemzeti jogegyenlőség szempontjából is;
- j) eltörlése mindazoknak a törvényeknek, amelyek megkülönböztetést tesznek nemzetek, fajok és vallások között.

A Romániai Magyar Népi Szövetség megfelelő szakemberekkel és szervezetekkel támogatni fogja a kormányt, hogy ezeket a kérdéseket a kongresszus határozatainak szellemében minél tökéletesebben sürgősen megoldhassa.¹⁰

Azt természetesen Kurkó Gyárfás és általában a Magyar Népi Szövetség vezetői is jól tudták, hogy a már kivívott és a továbbiakban megszerzendő kisebbségi jogokat csak elszánt küzdelemben lehet megtartani és érvényesíteni. Bizonyára erre utalt a szövetség elnökének az 1945. szeptember 6-án Kolozsváron rendezett nagygyűlésen elmondott beszéde, amely kitartó harcra szólította fel az erdélyi magyarokat. Ebben a beszédben Kurkó Gyárfás a magyar egység követelményének hangoztatása során a következőket jelentette ki: „A nemzetiségi sors állandó harcot jelent. A magyarságnak tudnia kell, hogy csak egy útja van, és az a Magyar Népi Szövetség, ahol összes nemzetiségi jogait védheti, kivívhatja, biztosíthatja. Itt a helye minden becsületes magyarnak, bármely politikai irányzathoz tartozzék is, akkor is, ha tagja osztályharcon alapuló szakszervezeteinknek, a kommunista pártnak, a szociáldemokrata pártnak, vagy más tömegszervezetnek. A pártokban minden haladó eszméért küzdő magyarnak részt kell vennie, a mi szervezetünkben is, hogy kivívja nemzetiségi szabadságunkért folytatott harcunkat. Mint harcos, egységes nemzetiségi szervezet, a teljes jogegyenlőség alapján állunk az Országos Demokrata Arcvonalal, a demokrata szervezetekkel, köztük elsősorban a kommunista párttal.”¹¹

A kibontakozó szövetség előtt, úgy tetszett, biztató jövő állott, ezt mutatták a következő néhány esztendő fejleményei is. Az 1946. június 3-a és 5-e között Székelyudvarhelyen rendezett kongresszuson a szövetség részletes kisebbségi törvénytervezetet fogadott el, az év őszén megrendezett nemzetgyűlési választásokon az önálló magyar listára több mint félmillió választó szavazott, és huszonkilenc magyar képviselő került be a bukaresti parlamentbe, közöttük Kós Károly és Kacsó Sándor. A Magyar Népi Szövetségnek igen nagy eredményei voltak a magyar oktatásügy, a főiskolai képzés és a magyar színházi kultúra létrehozásában (a kolozsvári magyar opera és színház mellett Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Temesváron és Nagyváradon jöttek létre magyar társulatok). A magyar nemzeti közösség és ennek kultúrája, úgy tetszett, biztos alapokon fejlődhet tovább – mindennek a Magyar Népi Szövetség volt a szervező ereje.¹²

A szövetség vezetése, így Kurkó Gyárfás is, számos engedményt tett a bukaresti kormánynak abban a reményben, hogy ez meg fogja könnyíteni az erdélyi magyarság egyenjogúságának és részleges önkormányzatnak a kiépítését. Így például a szövetség vezetését ellátó Százas Bizottság 1945. november 18-i marosvásárhelyi ülése teljes bizalmát nyilvánította a román kormányzat iránt. Ennek a döntésnek a hátterében ott voltak a román kormányzat, személy szerint Petru Groza ígéretei, így a közép-európai konföderáció, a magyar-román vámunió, az útlevelkényszer megszüntetésének és ezzel a határok „ellégiesítésének” meg nem valósuló terve. A szövetség vezetése csak annyit tudott elérni, hogy leszögezte azt a véleményét, mi-

szerint a határok kérdésében nem illetékes állást foglalni, tekintettel arra, hogy ez a békekonzferencia illetékességi körébe tartozik.

A párizsi békeszerződés aláírása után, tehát midőn a bukaresti vezetés már birtokon belül érezte magát, gyorsan megkezdődött a korábbi engedelmények visszavonásának időszaka. 1947 novemberében a szövetségre ráerőltették az önálló magyar szövetkezeti hálózat felszámolásának elfogadását, és elnöki posztjáról eltávolították a magyar érdekeket határozottan képviselő Kurkó Gyárfást, a szövetség új elnöke az engedékenyebb Kacsó Sándor lett (akinek, mint korábbi internálnak, nehéz tapasztalatai voltak a román hatóságok erőszakos természetével). Ugyancsak felszámolták a történelmi múltú magyar egyesületeket: az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületet (EMGE), az Erdélyi Múzeum Egyesületet (EME), az Erdélyi Tudományos Intézetet (ETI), majd elbocsájtották azokat a kolozsvári egyetemi tanárokat (köztük Benedek Marcellt, László Gyulát, Zolnai Bélát és másokat), akik magyar állampolgárként kerültek az egyetem kötelekébe; hamarosan eltávolították az egyetemről a román állampolgárságú Bíró Vencelt és György Lajost is. A Romániai Magyar Írók Szövetségét beolvastották a román írószövetségbe, megszüntették a kolozsvári önálló Magyar Művészeti Intézetet, a magyar műszaki és mezőgazdasági felsőoktatást. Tulajdonképpen már 1947-1948-ban megjelent a színen az a kormányzati stratégia, amely az önálló erdélyi magyar kultúra és távlatosan az erdélyi magyarság felszámolását tűzte ki célként maga elé.

Ezt a magyarságot – a háború befejezése utáni időszakban – akkor érte az első nagyobb csalódás, midőn minden jogos várakozása ellenére semmit sem lehetett megőrizni az 1940-es határkorrekció eredményeiből. (Ebben a tekintetben mit sem számított az, hogy az észak-erdélyi és székelyföldi területen, a nagyobb arányú migráció ellenére is, viszonylagos többségben élt a magyarság, ez a többség nem volt kisebb, mint az a román többség, amelyre hivatkozva az első világháborút lezáró trianoni szerződés az egész dél-kelet-magyarországi területet a román államnak ítélte.) A második csalódás akkor, nagyjából 1948-1949 körül következett be, midőn a bukaresti politika részben erőszakos, részben manipulatív eszközökkel politikai erőt szolgáltatta ki az 1944 után megőrzött vagy megszerzett kisebbségi jogokat és intézményeket. Kétségtelen, hogy abban az időben (1944 és 1949 között) kevesen látták azt, hogy merrefelé vezetnek a kisebbségpolitikai folyamatok, az erdélyi magyar baloldali képviselőit ugyanis nagyrészt megtévesztette a Romániában végbement politikai fordulat, amely eredetileg teljes jogegyenlőséget ígért, és valóban mutatkoztak remények abban a tekintetben, hogy ezek az ígéretek legalább részben teljesülnek. Hiszen az erdélyi magyarságot fenyegető legnagyobb veszedelemeket: az elűdözés vagy a teljes jogfosztottság fenyegetését, amely a román jobb-

oldal részéről mutatkozott, éppen a baloldali fordulat hártotta el. Ez volt a történelemnek az a csapdája, amely az erdélyi magyarság sorsáért őszintén aggódó és felelősséget vállaló demokratákat – köztük olyanokat, mint Kacsó Sándor, Szemlér Ferenc, Szabédi László, Balogh Edgár, Méliusz József, Jordáky Lajos, Kurkó Gyárfás és mások – foglyul ejtett. Rövid ideig Kós Károly is (mint nemzetgyűlési képviselő) vállalt közéleti szerepet, ő azonban igen hamar visszavonult a közéletből, és elsősorban építészként, illetve építészeti teoretikusként végzett tevékenységet. Később az előbbiekből közül többen is a diktatórikus rendszer börtönébe kerültek, és szinte mindegyiküknek keserves önvizsgálatok során kellett számot vetnie azokkal az illúziókkal, amelyek megszabták közéleti tevékenységüket.

Valójában azoknak a nézeteit igazolták az események, akik a kezdetektől fogva bizalmatlansággal és ellenkezéssel figyelték a történések menetét. Erre utalnak azok a dokumentumok, amelyeket az erdélyi magyarság sorsáért felelősséget vállaló szellemi vezetők juttattak el illetékes tényezőkhöz a békeszerződés előkészítése során. Két ilyen dokumentumot szeretnék idézni. Az első Márton Áron római katolikus, Vásárhelyi János református püspökök, Korparich Ede, az Erdélyi Hangya Szövetkezetek elnöke, Lakatos István, a szociáldemokrata párt magyar tagozatának vezetője és Szász Pál, az EMGE elnöke írták alá 1946. május 8-án. Ebben Nagy Ferenc magyar miniszterelnök figyelmét kívánták felhívni az erdélyi magyarság sorsában beálló történelmi fordulat várható következményeire. A nyilatkozat a többi között a következőket állapította meg: „Az erdélyi magyarság, mint minden szabad nép, amelyből az élet ösztöne még nem aludt ki, saját államában, saját fajtestvéreivel együtt, saját életfelfogása szerint kíván élni. Megérti, az erdélyi románság hasonló óhaját, de a maga részéről magának ugyanezt a jogot kívánja.

Az erdélyi magyarság számára a román uralom alatt töltött évek bebizonyították, hogy Romániában alapvető emberi jogai nincsenek biztosítva, annak ellenére, hogy azok tiszteletbentartására Románia ismételt ünnepléses ígéretekkel tett és nemzetközi kötelezettségeket vállalt. A magyarság most már minden román politikai rendszert megismert, de túrhető életviszonyokat számára egyik sem hozott. Éppen most kell, különösen gazdasági téren, a legsúlyosabb és legmélyebb ható veszteségeket elszenvednie, amikor a demokrácia nevében kormányozzák, amelyhez pedig olyan nagy reményeket fűzött.

Az erdélyi magyarság pedig éppen ezért elvárja, hogy a magyar kormány a maga részéről is mindent el fog követni annak érdekében, hogy a béketárgyaláson az erdélyi magyarságot kielégítő területi rendezés jöjjön létre. Amennyiben a hatalmak esetleges diktátuma következtében az erdélyi magyarság számottevő tömegei mégis kívül maradnának Magyarországon ha-

tárain, úgy az erdélyi magyarság elvárja a magyar kormánytól, hogy mindent megtesz az iránt, hogy a tömegek népi, kulturális, gazdasági jogainak tiszteletbentartását és az őket megillető gazdasági és kulturális birtokállomány csorbítatlan fennállását a győztes hatalmak hatékonyan és intézményes módon biztosítsák. Ennek keretében elvárja, hogy az Erdélyben lévő magyarországi vagyont sem fog ellenséges vagyontként kezelni, miután ez az erdélyi magyarság további érzékeny elerőtlenedését eredményezné.”¹³

A másik történelmi dokumentum Márton Áron 1946. január 28-án Gyulafehérváron keltezett levele Petru Groza román miniszterelnökhöz. Ebben szó esett a magyar fiatalok kényszermunkára hurcolásáról, a munkatáborokban sínylődő magyarok sorsáról, a román szabadsapatok erdélyi garázdálkodásáról, a magyar férfilakosság egy részének a regáti hadifogoly-táborokba történt kényszerítéséről, a román sajtó magyarellenes gyűlöletet keltő kampányairól, sőt, arról is, hogy a román egyházak papjai zsarolással kényszerítik felekezettváltoztatásra a magyarokat. Majd a püspök részletesen beszélt a román kormánynak azokról az intézkedéseiről, például a magyar földműveseket kirekesztő földreformról, a magyar tulajdonok zár alá vételéről, a magyarságot diszkrimináló állampolgársági törvényről és más hasonló rendelkezésekről, amelyek rendre lehetetlenné tették azt, hogy az erdélyi magyarság megbéküljön a kialakult helyzettel, és otthonosan érezze magát a román állam keretei között. Végül a levél a következőket jelentette ki: „Befejezésül hangsúlyozni kívánom, hogy nem a magyarság nevében beszélek, mert ilyen megbízatásom nincsen. Azonban a magyarság helyzetével és hangulatával tisztában vagyok, s úgy ítélem, hogy a levelemben adott rajz megfelel a valóságnak. Érintkezem a magyar társadalom minden rétegével, ismerem a falu helyzetét éppen úgy, mint a városokét, az értelmiség gondolkodását éppúgy, mint a munkásságét. Isten magyarnak teremtett, s természetesen fajtestvéreim sorsa és sorsának alakulása iránt nem lehetek közömbös. A papi hivatásom pedig arra kötelez, hogy a kérdéseket erkölcsi szempontból is mérlegeljem. A román fennhatóság alatt élő magyarság helyzete nem felel meg azoknak a nagy erkölcsi követelményeknek, melyeket az Egyesült Nemzetek alapokmánya a békés együttélés rendezőelveiként megjelöl.”¹⁴

Márton Áron püspök hosszú időn át az ismeretlenségben lappangó levele arra utalt, hogy a nemsokára bekövetkező történelmi események nem lehettek teljesen rejtve a felelősen gondolkodó elmék előtt. Ezek az események mindazonáltal a leginkább pesszimiztikus jövőképet is messze meghaladták: 1948 után az erdélyi magyarság súlyos történelmi megpróbáltatásainak korszaka következett.

Jegyzetek

- ¹ Zile albe, zile negre. Memorii. Bucuresti, 1991 című emlékiratában olvashatók a következők: „A német nép lelkét mélyen áthatják katonáink hőstettei. Amikor 1942 tavaszán Németországban jártam (...) csodálatos légkört találtam. Adolf Hitler személyesen adott utasítást, hogy hadseregünk minden bravúros cselekedetét hozzák a német nép tudomására, nemcsak a háborús jelentésekben, amelyekben Románia rögtön a második helyen áll a birodalmi német csapatok után, hanem a sajtójelentésekben és a filmhíradókban is. A német katonai és politikai filmek hatalmas propagandát fejtenek ki Románia érdekében. Nem kérdés többé, melyikünk kerekedett felül a Magyarországgal folytatott versengésben. Évezredes ellenségünk a lehető legalacsonyabb szintre zuhant vissza, és egyre gyűlöletesebbé válik Berlin szemében. (...) Különböző helyekről a tudomra adták, hogy az egyetlen ember, akire Hitler hallgat, az Antonescu.” Idézi: Durandin, Catherine: A román nép története. Ford. Saly Noémi, Szántó Judit, Tófalusi Ágnes. Budapest, 1998. 304 p.
- ² Durandin, Catherine i.m. 313. p.
- ³ Lucrețiu Patrascanut 1954-ben kivégezték, Ana Paukert 1952-ben kizárták a pártból, Vasile Lucát 1952-ben bebörtönözték, később mindhármukat rehabilitálták.
- ⁴ V.ö. Fülöp Mihály: A befejezetlen béke. Budapest, 1994. 159-166. p.
- ⁵ Az erdélyi magyar városok románosításának gyakorlata a román politikai rendszer stratégiai prioritásai közé tartozott, ennek érdekében hozták létre az ún. „zárt városok” rendszerét, ezekbe csak hatósági engedéllyel lehetett betelepülni. Ennek ellenére 1977-ben Kolozsváron még mindig 85 ezer, Marosvásárhelyen 82 ezer, Temesváron 36 ezer, Aradon 34 ezer, Brassóban 34 ezer, Nagyváradon 76 ezer, Szatmáron 48 ezer magyar élt. In: Hetven év. A romániai magyarság története. Szerk. Diószegi László és R. Süle Andrea. Budapest, 1990. 53. p.
- ⁶ U.ott 53. p.
- ⁷ U.ott 58. p.
- ⁸ Autonómisták és centristák. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március). Összeállította Nagy Mihály Zoltán és Vincze Gábor. Csíkszereda, 2004. 336-341. p.
- ⁹ U.ott 336. p.
- ¹⁰ Kurkó Gyárfás emlékére. Szerk. Lipcsey Ildikó. Budapest, 1987. 55-56. p.
- ¹¹ U.ott 64-65. p.
- ¹² A Magyar Népi Szövetségről: Balogh Edgár: Hídverők Erdélyben. Budapest, 1985. U.ö: Férfimunka. Emlékirat 1945-1955. Budapest, 1986. Katona Szabó István: A nagy remények kora. Erdélyi demokrácia 1944-1948. I-II. Budapest, 1990. Tötössy Magdolna: A Magyar Népi Szövetség története 1944-1953. I-II. Csíkszereda, 2005.
- ¹³ Nékám Sándornak, a bukaresti Magyar Misszió vezetőjének jelentése 1946. május 5-én. In: Történelmi kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák. II. kötet. Csíkszereda, 2003. 68-69. p.
- ¹⁴ Márton Áron levele Petru Groza miniszterelnökhöz. Gyulafehérvár, 1946. január 26. In: Történelmi kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák I. m. 43-46. p.